

„Az apokalipszis realizmusa”

BAKA ISTVÁN ÚJ KÖTETÉRŐL

Baka István jó évtizede a magyar költészet élvonalába tartozik. Ő maga *Döbling* című kötetétől számítja pályája fordulatát, a kritika valamivel később vette észre ezt az emelkedést, de mára szinte teljes az összhang; a legkülönbözőbb irányú kritika egyaránt jelentős költőnek tartja. Megítélésének mércéje immár csakis a legmagasabb mércé lehet.

A kor, amelyben élünk, a késő újkor relativizálódó, kiüresedő ideje; egymással összeegyeztethetetlen magánmitológiák zagyva kavalkádja tükrözi és gerjeszti létünk végső értelmetlenségét. Am az ember számára, ha más nem, az élet-halál kérdése egzisztenciális súlyú, általános érvényű probléma. Az életet, amelybe beleszületünk, szükségképpen elveszítjük s ezzel előbb-utóbb valamennyien szembesülünk. A halál felől szemlélt élet viszont megmutatja a maga valódi természetét; a veszteségben föl-tárul mindaz, amit elveszítetünk. A halál lehetőségével persze, egyéni körülmények között, egyénileg szembesülünk, de az egyedi halálélményekben is az emberi lét leg-egyetemesebb vonatkozásai artikulálódnak. A költő tehát, aki minderre szavakat talál, úgy beszélhet saját ilyesféle léttapasztalatáról, hogy benne magunkra, helyzetünkre ismerhetünk.

Baka István mai költészete már ilyen, egzisztenciális súlyú költészet. Versei ugyan változatlanul különféle szerepekben megnyilvánuló költőt mutatnak; mindazt, ami foglalkoztatja, csak mások – irodalmi, kulturális szereplők – életébe belehelyezkedve, egy fiktív világ elemeiként mondja el. Új kötete, a *Sztyepan Pehotnij testamentuma* is mutatja, hol Aeneas, hol Tristán, hol – egy egész nagy tömbben – Sztyepan Pehotnij (fiktív) orosz költő szerepében szólal meg. Szereplőre tehát az övé, jóllehet tudjuk, valamennyi szerepe ő maga. De ez a különféle szerepekben való megszólalás nem annyira költői rejtőzködés, mint – „új” tapasztalatok bevonása révén – gazdagodás. Megjeleníthető életanyaga bővül a fölvetett szerepek kibontása során, s önmagát tudja bennük jobban megmutatni. A sokféle szerep, a szerepek természetéhez igazodó jele- netezés nem külsődleges kulissza nála, a szerep és a költői én döntő pontokon egymásba vált át, s éppen ezáltal mondódik ki valami lényeges. Az *Alászállás a moszkvai metróba* című „Sztyepan Pehotnij”-vers alábbi helye pl. úgy olvasható, mint egy metróleírás része: „*Mint pokolbéli Möbius-szalag / Sínpár kering föld mélyén föld fölött / S fortélyos belső végtelenbe zárva / Nem futhat máshová csak önmagába*”. De nem kell hozzá különösebb éleslátás, hogy észrevegyük, ez a leírás – szinte észrevehető váltás nélkül – egy sajátos létérzékelés metaforájává válik. A záró két sor megemelkedik, s messze több lesz, mint egy leírás része. Költői ereje pedig éppen azáltal jön létre, hogy leírás- ként is, metaforaként is helyén van, s e kettő szétválaszthatatlanul egy. Legjobb ver- seiben így az egyéni-személyes és a metaforikus egybeesése lesz a versszerző elem, amely gazdagon áradó képek során keresztül állítódik elénk.

Léttapasztalata, amelyeket kifejez, immár egzisztenciális érvényű. A különféle szerepekben próbálgatott magánmitológiák létünk tapasztalatait visszatükröző egysé- ges, nagy mitológiává érnek össze. Költői világa ennek megfelelően komor. Alaptapasztalata, amely sokféle formában fölbukkan nála az, hogy valami megfoghatatlan, csak metaforikusan megjeleníthető irracionális erő „fölszabál” bennünket. A metró mozgó-

lépcsője pl. „*mint Kharübdisz nyelve / Lökődik egyre és ki ráragad / Bendőbe süllyed majd sötét belekbe / De már elébb márványfoggal darálja / A csarnok mérges nyálú Szkülla-szája*” (Alászállás a moszkvai metróba). Egy másik versében (Szaturnusz gyermekei) pedig szinte végső ítéletként hangzik föl:

*Vagyunk Szaturnusz gyermekei mind:
Vonagló hús, belek, megtöltve fénnel és mocsokkal:
Mint fűszert, kőst, szórta ránk a kint
Atyánk, s most nyeldes minket fuldokolva*

A kötetnek ez a Boschra emlékeztető apokaliptikus rétege a minden értelem nélküli, szinte közönyös megsemmisülés vízióját idézi föl, s ez jelenik meg új és új szituációkban. A vershelyzet, a díszlet, a megszólalási alkalom különbözik, a végső sugallat azonban azonos irányú. A megsemmisülés víziója a személyes sorsot is magához rántja:

*Angyalkürt ébreszt vagy az Auróra
Ágyúszava, mindegy lesz énnekem.
S az is, hogy mennybe szállok vagy pokolra
Taszít alá közömbös végzetem*
(Testamentum)

Ennek az apokaliptikus víziónak kétségkívül van egy külső, történeti referenciája is. Baka ki is mondja *Hodaszevics Párizsban* című versében: „*Csukd be a század ablakát! Elég volt!*” – hiszen:

*E korszak semmitől sem ódzkodik.
Rút katlanából ránk borult a szenny
Tedd le a tollad! Torkig ér a menny.*

De e költészet, túl politikai utalásain és történeti díszletezésén, egészében személyesebb természetű, sőt éppen személyesebb voltában egzisztenciális érvényű. A halál, valamennyiünk közsorsa, személyes drámaként is megjelenik. A kötet egyik legjobb verse, a különleges szépségű *Egy csepp méz* pl. dramatikus jelenetezésű, tökéletesen végigvitt képek sorában idézi föl „*A múltó édes evilági létet / Egy csöppbe pillanatba*” sűrítve – hogy kimondhassa: „*születésemről tartó esésem / Mind gyorsulóbb végső szakához értem*”. A *Darázs-sonettek*, ez az egyetlen nagy metaforaként is olvasható másik nagy Baka-vers pedig a darázsakat a külvilágtól elzáró ablaküveg metaforájával az egyéni pusztulás értelmetlenségét, érthetetlenségét érzékíti meg:

*Útjukba áll az áttetsző üveg
nem törnek át küszködnek bár hiába
s nem értik miért lett ilyen kemény a tiszta,
sugárzó kékség mely dajkálta őket*
(Darázs-sonettek)

A költő, aki ezeket írta, persze, tudjuk, maga is nagybeteg. Verseit alighanem mint a betegség szorításában vergődő ember személyes üzenetét is olvashatjuk. S bizonyos, nem is lehet megrendülés nélkül olvasni olyan sorait, mint pl. a *Három apokrif* 3. részét, amelyet így zár: „*fogadj be végre árnyaid honába / Hádész királya*”. A halállal való viaskodás immár költészetének egyik, különlegesen tiszta szövege; süketnek kell lennie annak, akit ez nem érint meg. De a költészet paradox csodája éppen az, hogy még ez a különlegesen válságos élethelyzet is hibátlan formákban, nagy mesterségbeli tudással, a végső tisztaságú formulázás igényével mentődik át a versekbe. Az élet, a

szenvedés így már nem egy magánember gyötrelme csupán, hanem a költészet nemes anyaga, s maga is költészetté lényegül át.

*

Baka István – s ez a *Sztyepan Pehotnij testamentuma* legfőbb tanulsága – immár nagy költő. Versei mögött egy élet fedezete van, amelyet a képalkotó fantázia egyre tágasabb, egyre mélyebb távlatú képek szuggesztív rendjeként, egy öntörvényű univerzumként képes fölmutatni.

VASADI PÉTER

„Zalántiborongás...”

ZALÁN TIBOR: *ÁTTŰNÉSEK, ÁTTŰNTETÉSEK* CÍMŰ VERSKÖTETÉRŐL

I. 223 nagyalakú könyvleplel olvassuk a költő műbe áttett, műben megélt, művé formált s egyes pontjain, s ez a jóság fokát jelzi, fantasztikus költészetű metamorfózisát, ami (pontatlanságaival, leeső soraival, helyenkénti túlrtságával, sőt hibáival együtt is) *merő költészet*, tehát igazi, s minél „merőbb”, annál igazibb, magában megmerítő, látsszat-határokon áttörő, az életet valóban sűrítő átértékelés; ezért az olvasót kifejezetten el- s magával ragadja. A költő mindenkiétől eltérő versmenete *nem* hömpölygősszerű. Belső rendező erővel az összeférhetetlen(nek hitt) jelentéstartalmakat soronként fűzi össze, gátlástalanul rakja egymásra, s míg a tudat-töben, -tónél, -tő körül játszódo (szür-?) szub-reális mozzanatokra figyel, ezeket látja, az időnként kiütőköző naturális fölületek érzékeltetésével írja meg s le. Ami azonban korántsem jelenti azt, hogy költészete nem látványyszerű, ellenkezőleg; épp azért jó, mivel az. Olyannyira, hogy a láthatósága sokszor „tűnik át” (hogy a költő kedves szavánál maradjunk) a pusztá mondhatóságba, ami nem más, mint a Janus-arcú fölület másik arca. A megérzékelés hatalma, ez az erekzív szenvedély a költői toll alatt nem nem válik öncélú verbalizmussá vagy rajzos szórakozássá, hanem a jelentés megerősítését szolgálja, s ugyanakkor játszókedv, megmutatás, a kép s szó együttműködése. S mivel költészetről van szó, a „menet” oda-vissza érvényes. A mondandó látható testdomborulatai is a legbelső idézék, jobban mondva testesítik meg. S nemcsak a költő szemében (a behorpadó egek), hanem – s ez Zalán költészetének üldözött, de vitathatatlan erénye – az érthetetlennek, követhetetlennek titulált mondat-alakzatai az ő máguskodása következtében bemasíroznak az olvasó szemébe is.

Vagyis nyert ügye van. Onnan aztán már kipiszkálni sem lehet furfangos, varázserőjű, romantikus, kissé beléje habarodott erőszakosságait; azaz, interiorizált hétköznapjait, maga akár részeg, akár füvet füstöl, akár kesereg. Ő így van, és kész. És hogy mi az, ami érthetetlen, az e sorok írója számára – ma is, sőt egyre inkább – kérdés. Nincs jóban ezzel a vétőzással. Igazabb kérdésnek tartja ezt: mi érthető? Talán a politikai Jeremiás-siralmak vagy triumfálások azok-e? Vagy egyáltalán, amit érteni vélünk, érthető-e? Vagy értünk-e bármit, ha csak az agyunkat izzítjuk? Hát a bőrünk nem antenna-e, hogy a szívünkről, szívünk ritmustalan hullámmozgásáról ne is beszéljünk? A kérdező azt hiszi, föl fogott érthetlenségek között élünk. A jó és szép érthetlenség, sommásan szólva, ez a költészet. Ki meri azt mondani, hogy érti Arany Jánost? Balassit? Attilánkat? Sőt, az oly pofonegyszerűnek lekezelt Petőfinket? (Ez a